
MALİYE TEORİSİNDE VE POLİTİKASINDA GÜNCEL ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR*

Ceyhun GÜRKAN¹

ÖZET

Bu çalışmada maliye teorisi ve politikasına önemli katkılar sunan son dönemde gelişmiş üç eleştirel yaklaşım incelenmektedir. Bunlar sırasıyla yeni mali sosyoloji, post-Keynezyen teori ve devletin mali krizinin yeni eleştirel politik iktisadıdır. Çalışma özellikle 2008 küresel finansal krizi sonrası önem kazanan bu yeni yaklaşımların temel özelliklerini ve eleştirel yönlerini incelemektedir. Çalışmada bu eleştirel yaklaşımların maliye teorisi ve politikası alanında alternatif yöntemsel, kuramsal ve politika geliştirme arayışlarında oynadığı önemli rol tespit edilmektedir ve bu yönde atılması gereken adımlara dair öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maliye Teorisi, Maliye Politikası, Mali Sosyoloji, Post-Keynezyenizm, Devletin Mali Krizi

CURRENT CRITICAL APPROACHES IN FISCAL THEORY AND POLICY

ABSTRACT

In this paper three recently developed critical approaches that make significant contributions to fiscal theory and policy are examined. These are respectively new fiscal sociology, post-Keynesian theory and the new critical political economy of the fiscal crisis of the state. The paper explores the essential characteristics and critical aspects of these approaches which have gained importance especially after the 2008 global financial crisis. In the paper the prominent role of these critical approaches in developing alternative methodological and theoretical insights as well as policy recommendations in the field of fiscal theory and policy is identified. In addition, the paper makes its own suggestions for these pursuits.

Keywords: Fiscal Theory, Fiscal Policy, Fiscal Sociology, Post-Keynesianism, The Fiscal Crisis of the State

---

* Metnin son halini titiz bir şekilde okuyan ve önerileriyle katkıda bulunan Arş. Gör. Hatice Gül Ertuğrul'a teşekkür ederim.

¹ Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü. cgurkan@politics.ankara.edu.tr

Giriş

Maliye teorisi ve politikası alanında son dönemde öne çıkan eleştirel perspektifli yeni çalışmaların esas olarak üç düzlemde maliye disiplini katkı sundukları ve yeni tartışma alanları açtığı gözlemlenmektedir: yöntem, teori ve alternatif politikalar. Özellikle 2008 küresel krizinin maliye disiplini içinde yeni eleştirel perspektiflerin gelişmesinde oynadığı temel rol vurgulanmalıdır. Avrupa’da çıktığı ve geliştiği biçimiyle kriz “devlet borcu krizi” (*sovereign debt crisis*) olarak adlandırılmış ve hem çevre hem merkez ülkelerde uygulanan “kemer sıkma politikaları” (*austerity measures*) olarak bilinen neoliberal politikalar esas itibarıyla mali araçlara ve mali disipline dayandırılmıştır. Kemer sıkma politikalarının ya da önlemlerinin yalnızca ekonomide kârlılığın gerektirdiği iktisadi ve mali göstergeleri ve dengeleri değil, neoliberal yapılanmaya uygun kapsamlı bir toplumsal dönüşümü de amaçladığı gerçeği karşısında hem yoğunluğu artarak süregiden toplumsal karşı çıkışlar gelişmiş hem de farklı alanlarda çalışan sosyal bilimcilerin kamu maliyesine ilgisi artmıştır. Bu gelişmeler maliye disiplini için yöntem, teori ve politika düzlemlerinde yeni eleştirel düşüncelerin ve katkıların doğmasına ve gelişmesine yol açması bakımından önemlidir.

Maliye disiplini açısından önem kazanan son dönemdeki yenilikçi eleştirel eğilimler özellikle “yeni mali sosyoloji”de, “post-Keynezyen teori”de ve “devletin mali krizi” tezini açıklayan yeni eleştirel politik ekonomide gözlenmektedir. Bu güncel tartışmaların ve gelişmelerin ortak noktası 2008 krizi sonrası süreçle ivme kazanmaları ve yöntemsel, teorik ve politik kapsamda yeni eleştirel düşünceleri ortaya çıkarmalarında yatmaktadır. Bu yaklaşımların bir diğer ortak noktası 20. yüzyılda ortaya çıkmış eleştirel yaklaşımları temel almaları ve onları güncel gelişmeler ışığında yorumlayarak yeni kuramsal ve politik açılar geliştirmiş olmalarıdır. Yeni mali sosyoloji olarak adlandırılan yaklaşım ve çalışma alanı, 1. Dünya Savaşı sonrası farklı mali sosyolojik akımların eleştirel perspektiflerini değerlendirip, eleştirel boyutlarını daha da koyulaştırarak geliştirilmiştir. Post-Keynezyen teori yeni neoklasik sentez içinde gelişen anaakım makroiktisadın maliye teorisini ve politikalarını eleştirerek hem Keynes’in hem de öncü post-Keynezyen yaklaşımların eleştirel düşüncelerini yeniden ele almış ve maliye disiplininin teorik, metodolojik ve politik ayağında yeni bir ufuk aralamıştır. Üçüncü olarak James O’Connor’ın 1973’te yayınladığı ve Marksist maliye teorisi alanında en önemli yapıtlardan biri olan “Devletin Mali Krizi” (*The Fiscal Crisis of the State*) 2008 krizine açılan yıllarda ve sonrasında yeniden güncellenmeye çalışılmaktadır. İçinde farklı eleştirel perspektifleri barındıran bu üçüncü yaklaşım “devletin mali krizinin yeni eleştirel politik iktisadi” olarak adlandırılabilir.

Belirttiğimiz gibi, yukarıda sıraladığımız yeni eleştirel akımların ve yaklaşımların eleştirel boyutu üç düzlemde gözlenmektedir. Bunlardan ilki yöntemsel düzlemdir. Diğer sosyal bilim disiplinlerine göre maliye disipliniinde yöntemsel tartışmalar son derece azdır. Mali sosyoloji ve yeni mali sosyoloji akımı maliye disipliniinde bu yöntem tartışması boşluğunu doldurmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken hem önceki mali sosyolojik yaklaşımların eksik bıraktığı noktaları tamamlamaya ve onlara yeni boyutlar eklemeye yönelmekte hem de anaakım iktisadın maliye teorisinde ve politikasındaki etkilerini eleştirerek yol almaktadır. Post-Keynezyen teori de aynı şekilde yöntemsel ve teorik planda neoklasik iktisadın/maliyenin ve ondan ilerleyen anaakım ve neoliberal iktisat teorilerini ve politikalarını eleştirerek 2008 krizi sonrasında maliye disiplinine eleştiri hacmi yoğunlaştırılmış Keynesyen ve heterodoks bir perspektif kazandırmaktadır. Devletin mali krizinin yeni eleştirel politik iktisadi da post-Keynezyenler gibi hem sistem hem politika ve kuramsal eleştirisini sürdürmektedir.

Çalışmada sırasıyla mali sosyolojinin yeni yorumları ve perspektifi, ardından post-Keynezyen teorinin maliye teorisi ve politikası alanındaki eleştirel yaklaşımı ve O’Connor’ın devletin mali krizi tezinin güncellenmesine dair atılan adımlar ele alınacaktır.

Yeni Mali Sosyoloji ve Maliye Teorisine Katkıları

Mali sosyoloji (İngilizce *Fiscal Sociology*, Almanca *Finanzsoziologie*) kavramını kullanan ve mali sosyolojiyi maliye teorisinde disiplinlerarası bir çalışma alanı olarak belirleyen ilk isimlerin Avusturyalı iktisatçılar Rudolf Goldscheid (1870-1931) ve Joseph A. Schumpeter (1883-1950) olduğu kabul edilir. Ancak öncesinde iki Alman siyaset bilimcinin –Johann Karl Rodbertus (1805-1875) and Albert Schäffle (1831-1903)- mali sosyoloji alanının kurucuları olduğunu tespit eden bir Alman iktisadi kavramlar sözlüğünün olduğunu belirtmeliyiz (Koch, 1981: 97-98). Aslında 15.-18. yüzyıl arasında Almanca konuşulan bölgelerde ortaya çıkmış “kameral bilimler”den (*Kameralwissenschaften*) itibaren Alman maliye düşünce tarihine bir bütün olarak bakıldığında, iktisat ve maliye düşüncesinin her zaman çok disiplinli bir doğası olduğu görülür. Bireyciliği ve devletin sınırlandırılmasını temel ilke olarak kabul etmiş klasik ve neoklasik iktisat ve maliye teorilerinden farklı olarak “bütünlük” ve “genellik” (Kayaalp, 2004: 92-99) düşüncesi Alman maliye teorilerinde ve dahi 20. yüzyıldaki yeni liberal (*Ordoliberalizm*) akımlarda farklı bir çerçeve içinde temel ilkeler olarak benimsenmiştir. Bu bakımdan günümüzde mali sosyoloji alanında yeni açılımlar gerçekleştirmek amaçlayan maliyeciler Alman maliye düşüncesinin eski dönemlerindeki

kameralizme dönerek “post-kameralizm” adı altında yalnızca sosyolojiyi değil, diğer sosyal bilim disiplinlerini de içerecek şekilde eskiye referansla yeni bir mali sosyolojik açılımın gerekliliğini vurgulamışlardır.²

Dolayısıyla kavramsal olarak yeni olsa da, bir bakış açısı ve genel bir kuramsal tutum olarak mali sosyolojinin Almanca konuşulan ülkelerin sosyal bilimlerinde çok daha köklü bir alan olduğu anlaşılıyor. Bu uzun tarihsel arka planda maliye teorisinde yeni bir çalışma alanı olarak mali sosyoloji 1. Dünya Savaşı sonrasında Goldscheid’in ve Schumpeter’in çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Goldscheid’in 1917’de yayınladığı *Devlet Sosyalizmi ya da Devlet Kapitalizmi: Devlet Borcu Sorunlarının Çözümüne Mali Sosyolojik Bir Katkı (Staatssozialismus oder Staatskapitalismus: ein finanzsoziologischer Beitrag zur Lösung des Staatsschulden-Problems)* adlı kitabında kullandığı ve kamu maliyesinde bir çalışma alanı olarak yer bulan “mali sosyoloji” (*Finanzsoziologie*) İngilizce konuşulan maliye bilimi dünyasında 1950’lerde bilinmeye başlamıştır. Goldscheid’in 1926 tarihli *Devlet, Kamu Bütçesi ve Toplum: Sosyolojinin Bakış Açılarında Mali Bilimlerin Doğası ve Görevleri (Staat, öffentlicher Haushalt und Gesellschaft: Wesen und Aufgaben der Finanzwissenschaften vom Standpunkte der Soziologie)* başlıklı diğer bir kısa çalışmasının kimi bölümleri seçilerek “Kamu Maliyesinin Problemlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım” (*A Sociological Approach to Problems of Public Finance*) başlığıyla özet bir metin İngilizce’ye 1958’de çevrilir ve maliye teorisi alanında klasik eserlerden kabul edilen *Kamu Maliyesi Teorisinde Klasikler*’de (*Classics in the Theory of Public Finance*) yayınlanır. 1918’de Schumpeter’in yayınladığı “Vergi Devletinin Krizi” (*Die Krise des Steuerstaates*) başlıklı yazısı da 1954’te İngilizce’ye (*The Crisis of the Tax State*) çevrildiğinde 1950’lerden itibaren mali sosyoloji bir kavram ve disiplinlerarası bir çalışma alanı olarak İngilizce konuşulan maliye bilim dünyasında bilinmeye başlamıştır.

Ancak izleyen dönemlerde çalışma alanı olarak mali sosyolojiye katkılar sınırlı kalmıştır. 1940’lardan itibaren ABD’de gelişmeye başlayan ve çalışma alanını “mali siyaset” (*fiscal politics*) olarak tanımlayan “kamusal tercih teorisi” (*public choice theory*) (neo)liberal maliye teorisinde yeni bir disiplinlerarası akım başlatmasına karşın, mali sosyolojinin Goldscheid’in ve Schumpeter’in geliştirdiği çerçeve ve sorunsallar ışığında 1980’lere kadar ilgi gördüğünü söylemek zordur.³ İstisna olarak ABD’li Marksist iktisatçı O’Connor’ın 1973’te yayınladığı ve Keynezyen refah devleti modeli altında gelişen kapitalist devletin mali krizini çözümlendiği *Devletin Mali Krizi* Marksist iktisada temellenmiş olsa da yazar çalışmasının Goldscheid’in ve Schumpeter’in katkılarıyla gelişmiş mali sosyoloji alanı içinde görülebileceğini belirtmiştir.⁴

Maliye teorisinde mali sosyolojiye asıl ilgi 1980’lerde ve özellikle 1990 sonrasında başlar. Öncü çalışmaların başında Richard A. Musgrave’in (1980; 1992), John L. Campbell’ın (1993) ve Jürgen G. Backhaus’un (1994) çalışmaları gelir. Musgrave (1980), 1970’lerde devlet maliyesini ve krizini Marksist ekonomi politik ve politik sosyoloji perspektifinden inceleyen O’Connor’ın (1973), Ian Gough’ın (1975) ve Duncan Foley’in (1978) yaptıkları analizleri eleştirir. Musgrave bu eleştirisinde Marksist çalışmaların devletin mali krizinin nedeni olarak tespit ettiği gelirler ve harcamalar arasında sürekli genişleyen ve sınıf çatışmalarına yol açan yapısal uçurumun ampirik olarak geçerliliğini sorgular. Bu bağlamda Musgrave krizin kapitalizme ve kapitalizmin sınıf savaşına ve çelişmesine içkin yapısal bir durum olduğu tezine ve devleti kapitalistlerin elinde bir araç olarak kavrayan analizlere karşı çıkar. Musgrave’in bakış açısına göre daha geniş düzeyde ve düzlemde tanımlanan “çıkar grupları”nın (gelir elde edenler, üretici güçler, tüketiciler, oy verenler..vd) piyasa ekonomisinde ve toplumunda iktidar ilişkilerini ve mali krizi çözümlenmede analiz birimi olması daha yerindedir. Musgrave bu eleştirisiyle hem özeldir Marksist mali sosyolojiyi analiz ederek hem de genel olarak mali sosyoloji kavramının ve perspektiflerinin tarihini sunarak mali sosyolojiyi maliye teorisinin gündemine yeniden dâhil eder. Ayrıca izleyen çalışmada Musgrave (1992) Schumpeter’in mali sosyolojisini daha kapsamlı ve eleştirel perspektiften ele alarak klasik mali sosyolojinin Avusturya’daki temellerini İngilizce konuşulan maliye teorisi dünyasında bilinmesini sağlar. 1990’lardaki öncü çalışmalardan Campbell’ın (1993) makalesi ise verginin mali sosyolojisini politik sosyolojinin analiz çerçevesinde sunar ve bu analizinde Campbell vergilendirmenin “jeopolitik çatışmalar”, “makroekonomik koşullar”, “mali krizler”, “sınıflar ve çıkar grupları”, “politik temsil sistemleri”, “devlet yapısı” ve “ideolojiler” tarafından belirlendiğini tespit eder. Vergilendirmenin sonuçlarını ise “politik isyan ve devrim”, “devlet inşası”, “emek

² Post-kameralizmi gündeme getiren çalışmalar için bkz. Backhaus ve Wagner (2004; 2005).

³ Amiran Kurtkan’ın Türk ve İngiliz vergi sistemlerinin karşılaştırmalı analizini içeren çalışması *Metodolojik Bir Deneme Olarak Mali Sosyoloji* 1968’de yayımlanır ve bu tarih Türkiye’de maliye disiplini mali sosyolojinin bir kavram ve çalışma alanı olarak benimsenmeye başladığı dönem olarak kabul edilebilir. Mali sosyoloji Türkiye’de esas olarak yakın zamanda ilgi uyandırmıştır. Örneğin bkz. Atabay (2013); Çelebi (2012); Sert (2011); Tuncer (2015).

⁴ Yukarıda sözünü ettiğimiz ABD’deki o zamanda hakim konumda olan “mali siyaset” kavramının da etkisiyle olsa gerek, O’Connor (1973: 3) “mali sosyoloji” yerine “mali siyaset” kavramını ve yaklaşımını benimsediğini belirtir. Ancak O’Connor mali siyaseti, “devlet ya da hükümet maliyesinin sosyolojik temellerinin bir araştırması” (1973) olarak tanımlar. Bu bağlamda şunu not emeliyiz: Mali sosyoloji siyaset bilimi alanındaki çalışmaları dışlamamaktadır. Hatta sosyoloji ile birlikte maliye disiplini siyaset bilimine yakınlıkla mali sosyolojinin daha gelişkin bir form ve içerik kazandığını söyleyebiliriz.

gücünün katılımı” ve “hayırseverlik” başlıklarında tarihsel bir analizle ele alır. Campbell’ın analizi birleştirici, sentezci ve global bir perspektife oturmaktadır ve analizinin amacı vergilendirmenin politik sosyolojisine dair bir model geliştirme yönündedir. Diğer kamu maliyesi ve mali sosyoloji üzerine çalışan eski ve yeni Amerikalı iktisatçılar ve maliyeciler gibi Campbell da mali sosyolojinin esas konusu olarak vergiyi göstermiştir. Campbell mali sosyolojinin “yeni” mali sosyoloji adı altında yaşadığı, kendi deyişle, “rönesansın” (Campbell, 2009) bir ismi olarak analizinin çerçevesini geliştiren bu yeni akım içinde genişletmiştir.

2000’li yıllar başladığında mali sosyoloji üzerine ilgi Kıta Avrupası’nda ve ABD’de perspektiflerdeki farklılıklarla çeşitlenerek artış gösterdi. Backhaus’un (1994) çalışması Schumpeterci mali sosyoloji bağlamında Kıta Avrupası’ndaki çalışmaların öncüsü sayılabilir. 2000 sonrasında Backhaus mali sosyoloji yazını kavramsal ve tanımsal düzeyde (Backhaus, 2002), ayrıca kamusal tercih teorisinin önemli isimlerinden Richard Wagner’le teorik (Backhaus, 2004; Backhaus ve Wagner, 2004; Wagner, 2006; 2007) ve tarihsel (Backhaus ve Wagner, 1987; 2005; Wagner, 2012) alanlarda genişletmiştir. Mali sosyolojinin bu saydığımız öncü isimlerle, özellikle Schumpeter’in ve Goldscheid’in çerçevesi genişletilerek kazandığı ilgi günümüze kadar mali sosyoloji içinde farklı temalarla genişleyerek devam etmektedir. Örneğin farklı ülkelerin kamu maliyesi sistemleri mali sosyolojik perspektifle irdelenmiş (Jinno ve Dweit, 1998; Schrank; 2009) ve maliye düşünce tarihi açısından özellikle kamusal tercih teorisinin de ilgi gösterdiği neoklasik İtalyan maliye teorilerinin mali sosyolojik ve politik analizleri geliştirilmiştir (McLure, 2005; 2006; Wagner, 2007: 8-10; Eusepi and Wagner, 2013).⁵ Bu yeni temaların bir arada toplandığı ve mali sosyoloji üzerine 2005’ten itibaren Erfurt Üniversitesi Maliye Bilimi ve Mali Sosyoloji kürsüsü tarafından düzenlenen konferanslardaki sunumların ve çalışmaların temelini oluşturduğu bir kitap serisi yayınlanmaktadır (Backhaus, 2005; Backhaus; 2007; Peukert, 2009; Ringa, 2010; Backhaus, 2013). Bu kitap serisi mali sosyoloji alanında ve perspektifinde temel kavramlar, klasik ve modern teorik yaklaşımlar, farklı ülke kamu mali sistemlerinin ve tarihlerinin mali sosyolojik açıdan analizi, maliye düşünce tarihi, son dönem mali gelişmeler, mali denetçilik ve anayasal maliye gibi klasik ve yeni temalar içermektedir.

Bu çeşitlenerek hız kazanmış ilgi içerisinde “yeni” mali sosyoloji olarak adlandırılan bir eğilim de doğmuştur.⁶ Bunun öncülüğünü *Yeni Mali Sosyoloji: Karşılaştırmalı ve Tarihsel Perspektiften Vergilendirme (The New Fiscal Sociology: Taxation in Comparative and Historical Perspective)* isimli 2009’da yayımlanan ve içinde mali sosyolojiye yeni ve özgün katkıları amaçlamış sosyolojik çalışmaların olduğu bir kitap yapmaktadır. Derlemenin çıkış noktası ve temel sorunsalı Goldscheid’tan (1917) ve Schumpeter’den (1918) beri mali sosyolojide izlenen çerçevenin günümüzdeki tarihsel gelişmeleri çözümlenmedeki kimi yetersizlikleridir. Bu bakımdan yeni gelişmelerin ve temaların yeni bir mali sosyolojik çerçevede ele alınması gerekliliği vurgulanmaktadır. Derlemedeki çalışmaların tartışmaya açtığı yeni konu alanları ve metodolojik açılımlar dikkate değerdir. Mali sosyolojinin izleyeceği yönün tayini açısından temel önemde gördüğümüz bu tartışmaları çeşitli noktalar etrafında özetlemek yararlı olacaktır.

Mali sosyoloji klasik tanımıyla mali konuların, olayların, süreçlerin ve gelişmelerin ardındaki sosyolojik *nedeneri* ve bunların mali alanının ötesindeki sosyolojik *etkilerini* araştırmaya yönelik disiplinlerarası bir alandır. İki disiplinin bu buluşmasında sosyoloji maliyenin teknisist iktisat anlayışları ve yaklaşımları tarafından sınırlandırılmış sosyal bilim içeriğini genişletecek bir bilim dalı olarak görülmektedir. Diğer taraftan sosyolojinin maliye ile buluşması sosyolojinin bir alt alanı olan iktisat sosyolojisinde de yeni bir alt-alan açmıştır (Swedberg, 2003: 173-182). Maliyede ve sosyolojideki bu disiplinlerarasılık daha çok maliye alanında yankısını bulmuştur. Yeni mali sosyolojinin özgünlüğü sosyologların da bu alana ilgi göstermesinde yatmaktadır. Nitekim adı geçen derlemenin önsözünü kitaba ayrıca bir çalışmayla katılan ünlü ve önemli sosyolog Charles Tilly (1929-2008) kaleme almıştır.⁷ Tilly yeni mali sosyoloji olarak adlandırılan bu yönelimde temel meselenin vergi olduğunu belirtir; nitekim derlemedeki tüm çalışmalarda odak noktası vergidir. Bunun üç nedeni vardır: İlki vergilendirme bireylerin özel hayatına devletin en geniş ve kapsamlı müdahalesidir ve devlet inşası tarihsel süreç içerisinde vergilendirmenin bir parçasıdır. İkincisi, para olarak ödenen vergi, kaynakların özelden kamuya dolaşımını sağlar ve bu politik rejimin işleyişini resmeden temel çerçeveyi sunar. Üçüncüsü, vergilendirme sosyo-politik rejimin rıza problemini gündeme getirir ve bunu radikalleştirir (Tilly, 2009a: xiii). Bunun izinde Tilly verginin yeni politik

⁵ Her ne kadar 1980 sonrasında mali sosyolojide yükselen yeni ilginin dönemi olarak belirtmiş olsak da, mali sosyoloji alanında, özellikle maliye düşünce tarihi açısından, Suphan Andıç’ın 1965 tarihli İbni Haldun’u ve Schumpeter’i mali sosyolojinin öncüsü olarak değerlendirdiği çalışmasını belirtmeliyiz (Andıç, 1965). Sonrasında İbni Haldun’un sosyolojik maliyesi üzerine çalışması Fuat M. Andıç ile devam etmiştir (Andıç ve Andıç, 1985). 1980 öncesinde bir başka çalışma da liberal toplum bağlamında mali sosyolojinin ele alındığı Daniel Bell’in (1974) çalışmasıdır. Yukarıdaki çalışmalarla birlikte düşünüldüğünde mali sosyolojinin özellikle kamusal tercih teorisi izinde genişletildiği söylenebilir.

⁶ Yeni mali sosyolojiyi mali sosyolojinin tarihi içinde inceleyen bir çalışma için bkz. Sert (2015).

⁷ Tilly’nin *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu* (2001) adlı kitabının Avrupa maliye tarihini mali sosyolojik bir perspektifle incelemek için temel önemdeki çalışmalardan biri olduğunu geçerken belirtelim. Ayrıca Tilly’i bu yönde inceleyen bir çalışma için bkz. Gürkan (2014: 56-59).

sosyolojisinin dört temel soru ile irdelenebileceğini belirtir: (i) “Vergiye [gönüllü] uyum nasıl ortaya çıkar?” (ii) “Rejimler yurttaşlarını sürekli olarak gelirlerinden ödeme yapması için nasıl zorlar ya da ikna eder?” (iii) “Ekonomi ve vergilendirme arasındaki etkileşim nasıl çalışır?” (iv) “Vergilendirmenin gelişimi demokratikleşmenin olasılığını ve biçimini ne derece ve nasıl yönlendirir?” (2009a: xii). Tilly’nin bu soruları verginin politik sosyolojisinin klasik sorunsalları olarak görülebilir; ancak yaşadığımız tarihsellik içerisinde bunların yeniden düşünülmesi gerekir. Bu soruların izinde yeni mali sosyolojinin araştırmasını “vergi politikasının toplumsal temelleri”, “vergi ödeyicilerinin rızasının belirleyici etkenleri” ve “vergilendirmenin toplumsal sonuçları” (2009a: xiii) konularında ilerletmesi beklenmektedir.

Tilly bu sorulardan ilkinе yanıt verdiği çalışması “Zora Dayalı Ödeme ve Demokrasi”de (*Extraction and Democracy*) (2009a) yeni mali sosyoloji için özgün bir tarihsel analiz yapar. Bu tarihsel analizinde 14. Louis gibi Vladimir Putin’in otoriter rejiminin uzun dönemde kaçınılmaz olarak demokratikleşme ile sonuçlanacağını gösterir. Bunun temel nedeni demokratikleşmenin aleyhine devlet kapasitesi genişledikçe, devleti ayakta tutacak temel kaynaklardan biri olan vergilendirmenin zora dayalı rejiminin doğal sınırlarına gelmesi ve belirli bir aşamada toplumsal rızaya dayalı vergilendirme ile demokratik bir politik rejimin zorunluluk olarak ortaya çıkmasıdır. Tilly’nin analizinden çıkan sonuç devleti ayakta tutan temel kaynakların (devlet tarafından üretilen kaynaklar, devletin örneğin enerjiden sağladığı gelirle satın alımları, borçlanma ve vergilendirme) neler olduğu ve nasıl bir dağılıma sahip olduğu yöneticilerin ve rejimin politik karakterini biçimlendiren temel unsurdur. Ve demokratikleşme devlet kaynağının toplumsal rıza ile elde edilmesinden doğar (2009b: 182). Burada bir ulusun vergilendirme rejimi demokratikleşme ve toplumsal rıza açısından en karmaşık sistemi temsil eder. Tilly’nin tarihsel ve sosyolojik analizine göre demokratikleşme, vergilendirmenin toplumsal rızaya dayanan demokratik kanallarından doğar ve gelir elde etme yöntemlerinin demokratik yapısı ve yolları bozulduğunda devlet kapasitesi genişler, otoriterleşme artar ve karşı-politik isyanlar yükselir. Ancak modern devleti ve toplumu bir arada ayakta tutacak olan politik rejim vergilendirmenin toplumsal rızaya dayalı demokratik modeli ile mümkün olduğundan Tilly otoriterliğin vergide ve genel olarak politik rejimde demokratikleşme ile sonuçlanacağına dair bir çevrimi tarihsel olarak tespit eder. Bu nedenle 14. Louis yönetiminin ve Putin’in merkezi devlet kapasitesini genişletme, bunun için daha fazla kaynak ihtiyacı, politik rakiplerinin gücünün düşmesi/düşürülmesi ve devletin yurttaşların rızasına (belirli bir zor rejimi içinde olsa da) gittikçe daha fazla bağımlı olması Tilly’nin tarihsel analizine göre *uzun dönemde* kaçınılmaz bir demokratikleşme süreci başlatır. Tilly’nin analizine göre demokrasi ve devlet kapasitesi arasında bireysel hak ve özgürlükleri güvenceye alacak politik dengenin kuruluşunda önemli unsur devletin geniş toplumsal rızaya dayalı vergilendirme rejimine bağımlı ve toplumun kontrolünde olmasıdır.

Uzun dönemde Tilly için toplumsal rızaya dayalı vergilendirmeye dayanmayan devlet modelinin (ne kadar enerji geliri olursa olsun) söz konusu olamayacağı ve politik rejimin karakteri ve gidişatının önünde sonunda vergilendirmenin demokratik politik rejimine bağlı kalacağı sonucu çıkmaktadır. Bu bakımdan, devlet kapasitesinin artışı sürekli gelir ihtiyacını doğurdukça toplumsal rızanın gerekliliği artacaktır. Bu toplumsal rızanın bağlandığı temel politik rejim vergilendirme olduğundan, iktisadi rasyonalitenin de işin içine karıştığı bu sistemde, demokratikleşme artan devlet kapasitesi karşısında vergi sistemi üzerinden kendi talebini dayatır. Tilly’nin mali politik-sosyoloji analizine göre vergilendirme esas devlet geliri oldukça demokratikleşme süreci daha çok hızlanır. Verginin ve gelirin dağılımı da yurttaşlar arasında en önemli güncel politik konu haline gelir. Diğer gelir türlerine dayanan politik rejimlerde ise toplumsal demokratik rızaya o kadar ihtiyaç duyulmaz ve gereksinim duyulan rıza vergilendirme alanında gerekenden çok daha azdır ve başka görece kolay yollarla üretilebilir. Bu bakımdan çok vergi ödeyen ama demokratik sistemi ve kültürü yüksek seviyelerde olan Kuzey ülkelerinden de anlaşılacağı gibi vergilendirme sadece bir devlet geliri değildir; politik rejimin karakterini belirler. Vergi demek ki aynı zamanda bir demokrasi talebidir Tilly’nin analizine göre. Hem toplumsal rızaya dayanması hem de bölüşümü toplumsal uyuşumu gerektirdiğinden, vergi diğer gelir türlerine göre demokratik bir kültürü ve rejimi gerektirir. Tilly bu kültürün ve politik rejimin uzun dönemde kendini dayatacağına dair bir inanca sahiptir.

Tilly’nin analizi yeni mali sosyolojinin “vergilendirmenin toplumsal sonuçları” konu alanındaki bir örneğini sunmaktadır. Ayrıca mali sosyolojinin klasik çalışmalardan ayrıldığı yönlerine de işaret eder. Bunların başında mali sosyolojinin uzun dönemli tarihsel perspektiften politik sosyoloji alanı ile daha disiplinlerarası bir çerçeveye taşınması gelir. Ayrıca kitabın derleyicileri (I. W. Martin, A. K. Mehrotra ve M. Prasad) 1990’larda mali sosyolojiye uyanan ilginin içinde “yeni” sıfatı ile nitelenebilecek farklı bir disiplinlerarası akımın doğduğunu ve zaman içinde geliştiğini tespit ederler (Martin, vd., 2009b: 1-2) ve yeni mali sosyolojinin özgün konumunu ve yeniliklerini klasik çalışmalardan ve temalardan ayrıldığı noktaları şu şekilde belirtirler: Klasik yaklaşımların, yeni mali sosyolojinin kökenlerini ifade etse de, özellikle güncel gelişmeleri anlamada ve yorumlamada kuramsal ve kavramsal açıdan yetersizlikleri söz konusudur. Mali sosyolojideki söz konusu klasik yaklaşımlardan ilki gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki vergi sistemlerini karşılaştırmalı olarak ele alan, vergi sistemlerindeki dönüşümü

modernleşme teorisinin izinde iktisadi gelişmenin sonuçları olarak gören yaklaşımlardır. Mali olayları ve süreçleri tek tip bir ilerlemeci ve modernlik anlayışı çerçevesinde (kapitalist) iktisadi gelişmelerin sonuçları olarak gören bu bütünsel ve global mali sosyolojik yaklaşımlar yeni mali sosyoloji için eleştiri konusudur çünkü modernleşme teorileri farklı ülkelerin mali sistemlerinin politik ve sosyo-kültürel yapılarını ve süreçlerini göz ardı eden, farklılığın olduğu yerde bütünlüğü varsayan, tarihsel olarak teleolojik ve doğrusal bir anlayışa sahip olan yaklaşımlardır. Klasik mali sosyolojideki “elit yaklaşımlar” (başta klasik İtalyan mali sosyolojisi ve neoklasik iktisadî, kamusal tercih teorisi) yeni mali sosyolojinin eleştiri odağındaki ikinci akımdır. Elit teori kapsamındaki mali sosyolojik yaklaşımlar mali olayları ve süreçleri yöneticiler ve yönetilenler (seçmenler) arasındaki çıkar ilişkileri etrafında çözümler ancak kurumların yapısı, işleyişi ve özellikle farklı toplumlardaki tarihsel gelişimleri ve dönüşümleri üzerine çözümlemeleri yetersizdir. Yeni mali sosyolojinin, hem kökenlerinde gördüğü hem de eleştiri odağında tuttuğu mali sosyolojinin üçüncü klasik yaklaşımı “militarist teoridir”. Devlet kapasitesi ile vergilendirmenin ön plana geldiği militarist mali sosyoloji yaklaşımlarında devlet askeri ve mali bürokratik tekele temellenmiş görülür ve savaş/savaş harcamaları ile devlet inşası ve mali yapılanma arasında güçlü bir ilişkililik kurulur. Militarist teori, modernist ve elit teorileri de içinde barındırır (2009b: 6-11).

Klasik mali sosyolojinin teorik ve tarihsel araştırma çerçevesini biçimlendirmiş ‘modernist’, ‘elit’ ve ‘militarist’ teoriler yeni mali sosyolojinin iki açıdan araştırma odağındadır. İlki bu klasik teorik yaklaşımların mali sosyolojinin kökenlerinin araştırma gündemi bakımından önemleri vardır. İkincisi kapitalizmin geldiği aşamada yeni kamu mali kurumsal yapılanmaları, sorunları, olayları ve süreçleri açıklamak için aşılması gereken çerçeveleri göstermektedirler. Bu bakımdan yeni mali sosyoloji açısından bu üç teorik yaklaşıma dayanan klasik mali sosyoloji bir tarih araştırması konusudur ve içerden getirilen eleştiriyle yeni ve kapsamı genişletilmiş bir disiplinlerarası teorik, tarihsel ve yöntemsel çerçeve ile sentezlenmesi ve aşılması gerekmektedir. Yeni mali sosyolojinin eleştirisi bu konuda haklıdır çünkü mali sosyoloji hâlâ büyük ölçüde Schumpeter’in ve Goldscheid’in analizlerini inceleme ve genişletme uğraşısını sürdürmektedir.⁸ Yeni mali sosyoloji için bu çaba artık yerini yeni metodolojik ve kuramsal çabalara bırakmalıdır. Bu gerçekleştiği ölçüde mali sosyoloji özünde amaçladığı disiplinlerarasılığı ve maliyede alternatif ses olma çabasını güçlendirecektir.

Yeni mali sosyolojinin klasik yaklaşımlardan temel farkı, mali olayları ve süreçleri “büyük ölçekli [toplumsal] değişimlerin” (2009b: 2) bir “belirtisi” (*symptom*) saymak yerine bunların değişimlere neden olan ve değişimleri yönlendiren etkenler olduğu vurgusudur. Schumpeter’in kamu maliyesine sosyolojik perspektiften getirdiği ‘toplumsal değişimin izini ve içinde olduğu yatağı belirleyen en önemli gösterge’ biçimindeki tanımını aşarak yeni mali sosyoloji maliyenin toplumsal değişimlerin itici gücü olduğu vurgusunu ön plana getirir. Dolayısıyla klasik mali sosyoloji toplumsal değişimlerde maliyenin rolünü semptomatik bir okuma ile yaparken, yeni mali sosyoloji toplumsal değişim ve maliye arasındaki güçlü nedenselliği yakalama ve öne çıkarma arayışındadır. Ama bizce yeni mali sosyolojinin asıl yeniliği ve özgünlüğü klasik mali sosyolojide yer tutmamış ya da etraflıca bir analize konu edilmemiş temalara eğilmesidir. Bunlar arasında “ırklar arası eşitsizlikler”, “toplumsal cinsiyet ve aile” (2009b: 2) gibi maliyeyi mikro sosyolojiyle (özellikle kültür sosyolojisiyle) beraber düşünmemizi gerektiren konular yer alır. Klasik mali sosyolojinin kamu maliyesi ile büyük ölçekli toplumsal değişimler ve devlet inşası/yapılanması arasında semptomatik bağıntı kurma çabası makro sosyolojik bir çözümleme çerçevesinde kalırken, yeni mali sosyolojinin mikro ve makro yapılar ve ilişkiler arasında bağıntının kurulması gerektiği yönündeki kuramsal açılımı dikkate değerdir. Yeni mali sosyoloji ayrıca politik sosyoloji kapsamında “batı demokrasisinin kökeni” ve “refah devleti” (2009b: 2) gibi konuları gündeminde tutar. Ayrıca “disiplinlerin ve alt-disiplinlerin sınırları arasında diyalog” ve “vergilendirme ve neoliberalizmin yükselişi”, “vergilendirme ve küreselleşme” ve “kurumsal rekabet gücünün kaynağı olarak vergilendirme” bu gündemin içinde yer alması gereken diğer önemli dört tema olarak Campbell (2009: 257-263) tarafından belirtilir.

Yeni mali sosyolojinin mali sosyoloji alanında yarattığı açılımının devamlılığı için odak konusu olarak verginin ötesine geçmek ve diğer güncel sorunları ve temaları inşa edilen bu geniş sosyolojik ve politik çerçevenin içinde ele almak gerekir. Dolayısıyla, kamusal ve bireysel borçlanma, finansallaşma, finansal krizler ve devlet maliyesinin yeni kriz dinamikleri, kentsel dönüşümler ve konut piyasaları, yerel yönetimlerin ve belediyecinin dönüşümü, işsizlik ve yoksulluk, sağlık, gelir dağılımı, yeni sosyal politikalar ve bunlarla eşgüdümlü yeni maliye politikaları, küresel düzeyde tanımlanan kamusal mallar, yeni bütçe anlayışları ve politikaları, toplumun derinliklerine nüfuz eden ve mikro yapıları ve ilişkileri hedefleyen ve dönüştüren yeni neoliberal maliye

⁸ Yine de bu, Schumpeter’in ve Goldscheid’in analizlerinin bütünüyle terk edilmesi anlamına gelmemektedir. 2008 krizi ve sonrası süreci kamu maliyesi perspektifiyle yorumlanmak istendiğinde bu iki öncü iktisatçı ve mali sosyolog önemini korumaktadır. Bu yöndeki çalışmalar için bkz. Gürkan ve Karahanogulları (2013; 2014).

politikaları (örneğin vergi harcamaları⁹), bu bağlamda toplumsal norm sisteminin küreselleşme ve rekabetle dönüşümü ve bunda maliyenin belirleyici rolü, bireysel davranışların neoliberal maliyecilikle biçimlendirilmesi ve neoliberal öznellik gibi makro ve mikro düzeylerdeki konular da¹⁰ yeni mali sosyolojinin analiz çerçevesi içinde görülmelidir.

Bununla birlikte, eklenen temalarla ve yeni kuramsal analiz çerçeveleri içinde yeni mali sosyolojinin terk etmemesi, hatta çıkışını alması gereken temel eleştiri hattı her zaman anaakım iktisat eleştirisi olmalıdır. Anaakım iktisat esas olarak neoklasik iktisat teorisinden ilerleyen ve kapitalizmin krizleriyle biçimini ve içeriğini dönüştüren, farklı teorik yaklaşımları içinde barındıran, özünde etkin piyasa hipotezine bağlı kalan, piyasadaki değişim ilişkilerini esas analiz birimi olarak gören, bireysellikçi temel metot ve politika modeli olarak belirleyen iktisat teorileridir. Anaakım iktisadın eleştirisi yeni mali sosyolojiye kuramsal ya da tematik farklı katkıları birleştiren temel eleştiri hattı olarak görülmektedir. *Yeni Mali Sosyoloji*'nin derleyicilerinin özlü bir şekilde belirttiği gibi, mali sosyolojideki yeni yönelimler ile anaakım iktisadın ve maliyenin çerçevesinin dışına çıkılarak tarihsel bir analiz çerçevesinde maliyenin toplumda “piyasa-dışı” ve “politik ilişkileri” nasıl etkilediği ve belirlediği araştırılmalıdır (Martin, vd., 2009b: 26). Bu bizi özellikle sosyolojinin politik ve kültür sosyolojisi alt alanlarına yönlendirmektedir, ancak maliyenin anaakım iktisat temellerinin sürekli bir sorgusuyla ve eleştirisiyle yol alınmalıdır. Bu noktada kamu maliyesi, siyasetin ve sosyolojinin makro ve mikro düzeylerinde, maliye teorisinin iktisadi temelleri bağlamında ve mali sistemlerin neoliberalizmde kazandığı yapının ve işlevinin içinde düşünülmesi gerekir. Bu doğrultuda maliye disiplini açısından post-Keynezyen teorisinin önemi giderek artmaktadır. Bu tespitimiz doğrultusunda neoklasik/anaakım iktisadın eleştirisi, Keynes'in fikirlerinin içeriden eleştirisi ve radikalleştirilmesi ve neoliberalizmin eleştirisi olarak belirlenebilen üç temel eleştiri hattında yükselen post-Keynezyen teori, yeni mali sosyoloji alanına katkısı da dikkate alınarak, izleyen bölümde ele alınmaktadır.

Post-Keynezyen Teori: Anaakım İktisat Teorisi Eleştirisi, Keynes'i Yeniden Düşünmek ve Neoliberal Maliye Politikası Eleştirisi

Post-Keynezyen teori iktisadi düşüncede ve politikada geniş tarihsel ve kuramsal arka planı ile, özellikle 2008 krizi ve sonrası süreçte, yukarıda belirttiğimiz üç eleştiri hattını maliye teorisi ve politikası alanına da taşıyacak şekilde gelişimini sürdürmüştür. Bu bölümde post-Keynezyen iktisadın maliye teorisine ve politikasına son dönemdeki katkıları sunulacaktır.

Post-Keynezyen iktisat teorisi ve politikası eleştirel bir yaklaşımdır. 1870'lerde iktisadi düşüncede marjinalizmin biçimlendirdiği ve yerleştiği yönetsel, teorik ve politik çerçevenin ve hegemonik gücü itibarıyla günümüze değin anaakım olarak gelişen çeşitli kollarının eleştirisi post-Keynezyen eleştirinin çıkış noktasıdır. Neoklasik iktisadın liberal ve muhafazakar iki kanat içinde anaakım olarak gelişen geniş yatağının karşısında post-Keynezyen teori klasik politik iktisatçılar (1750-1870), Marx, Kalecki, Sraffa, Keynes, Neo- ve Radikal-Marksistler, Fransız Düzenleme Okulu, eski- ve neo- kurumsalcılar gibi politik ekonomi geleneğinin farklı iktisatçıları ve akımlarını içinde barındıran bir “heterodoks okul” olarak nitelenebilir (Lavoie, 2006: 3).

Marc Lavoie (2006) post-Keynezyen teorisinin neoklasik yaklaşımların araştırma programından kökten ayrıldığını ve temel farkının bir heterodoks okul olarak beş açıdan anlaşılabilirliğini belirtir: “epistemoloji”, “ontoloji”, “rasyonalite”, “analiz odağı” ve “politik tutum”. Neoklasik yaklaşımın geliştirdiği iktisat teorisi geleceğe dair kestirimlerde bulunma ve denge noktalarının ve düzeylerinin hesaplanmasına olan saplantısı ile “araçsalcı” (*instrumentalist*) bir epistemolojidir. Post-Keynezyen teori ise ekonominin işleyişini açıklamaya yönelik “realist” bir epistemolojiyi benimser. Ontolojik açıdan ekonominin işleyişine realist bir açıklama sunmaya çalışan post-Keynezyen teori, neoklasik yaklaşımın “yönetsel bireycilik” ilkesini reddeder, bireysel çıkarların ve ilişkilerin ötesinde sosyal, politik ve tarihsel bir varoluş ve karakter kazanmış kurumları ve bu kurumsal/toplumsal yapının içindeki asimetrik güç ilişkilerini, “örgensellik” (*organicism*) ya da “bütünsellik” (*holism*) anlayışları bakımından, iktisat teorisinin ontolojik boyutları olarak benimser. Neoklasik iktisadın bireyin yüksek bir iktisadi rasyonaliteye sahip varlık (*hyper-rational homo economicus*) biçimindeki kurgusunun karşısında post-Keynezyen teori, iktisadi rasyonalitenin toplumsal ilişkilerin çok boyutlu değer sistemleri ve güç ilişkileri tarafından belirlendiği ve sınırlandırıldığı ilkesine sahip çıkar ve ‘belirsizliği’ (*uncertainty*) ekonomik işleyişin temel ilkelerinden biri olarak belirler. Ayrıca post-Keynezyen teori neoklasik iktisadın alternatif maliyet ve fayda teorisine dayalı değer teorisine, iktisadi ilişkilerin değişim ilişkilerine indirgenmesine, iktisadın konu alanının kıt kaynakların tahsisatı sorunu ile sınırlandırılmasına karşı çıkarak üretim, üretimin iktisadi, politik ve toplumsal boyutlarına, üretimden doğan

⁹ Christopher Howard'ın (2009) çalışması bu konuda dikkate değerdir. Howard çalışmasında vergi harcamalarının klasik sosyal refah politikalarını rafa kaldırırken dolaylı ve hissedilmeden toplumun norm sistemini ve bireylerin davranışlarını mikro ölçekte nasıl biçimlendirdiğini ve yönettiğini serimler.

¹⁰ Toplumların ve bireylerin yönetiminde maliyenin dönüşen işlevini tartışan bir çalışma için bkz. Gürkan (2015).

artığa ve bunun bölüşümüne, bölüşümün siyasal yönlerine, tam istihdamın tarihsel ve politik koşullarına, toplumsal refahın ve mutluluğun artışına, kıt kaynak sorunundan ziyade gerekli olanın üretimi meselesine odaklanır. İktisat teorisindeki bu farklılıkları ile post-Keynezyen teori neoklasik iktisadın esnek fiyat sistemi varsayımına, tam rekabet ve kendiliğinden sağlanan optimal denge nosyonlarına dayalı etkin piyasa hipotezine, serbest piyasa savunusuna ve bu ideolojiden doğan iktisadi ve mali politikalara karşı çıkararak piyasaların daha çok monopolcü ve oligopolcü yapısını göz önünde tutar ve heterodoks eleştirel perspektiften devletin mali müdahalesinin sınıflar arası eşitsiz ilişkilerini gözetererek gerçekleştirilmesi gerektiğini savunur (Lavoie, 2006: 7-12).

Özetle, post-Keynezyen teori neoklasik iktisat teorisinin dayandığı rasyonel birey, öznelcilik, hedonizm, değişim ilişkileri, kendi kendini düzenleyen piyasa mekanizması (görünmez el), bölüşümün marjinal verimlilik kuramı, faydacılık, optimizasyon, rasyonel seçim ve davranış, tam rekabet, sabit ve azalan getiri, rasyonel beklentiler ve tam bilgi, sabit bir denge noktası ve tarihsiz/zamansız bir dünya, matematiksel ve teknisist iktisat düşüncesi ve dili gibi temel varsayımlara ve tutumlara karşı çıkar. Post-Keynezyen teori bunların yerine iktisadi ilişkilerin çok yönlü (tarihsel, sosyolojik, politik, psikolojik) doğası içinde açıklanabilmesi için geniş bir çerçeve sunar. Bu çerçevenin içinde şunlar yer alır: Teorik bir analiz birimi ve politik bir tavır olarak kolektivizm, üretim ve bölüşüm ilişkileri, amaç olarak toplumsal refah/mutluluk ve bunun için efektif talep ilkesi, toplumsal-tarihsel yapılar ve kurumlar, dinamik bir tarihsel zaman süreci ve sürekli değişim, piyasaların tekelci eğilimleri, artan getiriler ve tam rekabet piyasasını yöneten esnek fiyat sistemi yerine *mark-up* fiyatlandırma, dinamik bir zaman süreci, çoklu denge analizleri ve dinamik modeller, belirsizlikler, enflasyonu ve diğer parasal ilişkileri ve kurumları (merkez bankası gibi) da sınıfsal bir ilişki olarak gören politik ekonomi anlayışı, (yeniden) üretimin ve yatırımın toplumsal ve kamusal boyutları, fayda teorisinin karşısında realist ve nesnel bir değer teorisi, makro ekonomiyi ekonomideki mikro süreçler, ilişkiler ve yapılar ile anlamak ve bu iki düzey arasında ilişki kurabilmek, bilimsel tavır olarak teknisist, matematiksel ve disiplinler bir teorik anlayışın yerine çoğulcu ve disiplinler arası bir yaklaşım, serbest piyasa ekonomisini doğallaştıran anaakım yaklaşımın karşısında krize eğilimli kapitalist ekonominin açıklanma amacı, aktif bir planlama ve maliyecilikle radikal reform önerileri geliştirme çabaları (Cin, 2012: 8-15; Hunt, 2002: 496; Lavoie, 2006: 12-18; Lichtenstein, 1983: 3-24).

Post-Keynezyen teorisinin beslendiği geniş heterodoks eleştirel yatağı göz önüne aldığımızda yukarıda sunulan bu listeye eklenebilecek diğer öğeler elbette söz konusudur. Yine de bu sayılan temel ilkeler maliye teorisindeki ve politikasında sarsılmaz bir yer tutan neoklasik akımın ve anlayışın eleştirisi için bize kuram, metodoloji, siyasa ve siyaset düzlemlerinde maliye disiplinine farklı ve eleştirel bir yaklaşım geliştirme olanağı sunmaktadır. Bu olanak post-Keynezyen teori açısından teorisinin ikinci eleştiri hattıyla bütünleşmelidir. Diğer bir deyişle Keynes'in iktisat teorisinin, fikirlerinin ve kuramsal içeriğinin neoklasik sentezler karşısında eleştirel olarak değerlendirilmesi ve serbest piyasa anlayışının eleştirisi için Keynes'in fikirlerinin ve kuramsal yapısının eleştirel içeriğinin genişletilmesi gerekir.

Keynes'in *Genel Teori*'yi (*The General Theory*) (1964 [1936]) yayınlamasıyla maliye teorisi ve politikası alanında devrimsel bir dönüşüm yaşandı. Maliye disiplini genel kabul görmüş düşünceye göre maliye bilimi Keynes öncesi ve sonrası olarak ayrılmaktadır. Keynes öncesi klasik dönemde asgari devleti savunan klasik ve neoklasik maliye teorileri söz konusuysen, Keynes'in etkisi ile birlikte maliye teorisi ve politikasında müdahaleci devlet anlayışına geçilmiştir. Ücretlerin ve fiyatların katılığı, eksik rekabet, spekülasyon kazançların varlığı, risklerin ve belirsizliğin varlığı, yatırımların ve reel ekonominin riskler ve belirsizlik karşısında kamusal olarak yönetilmesi gerekliliği, işsizliğin olağandışı değil tam tersi yapısal ve kapitalizme içkin bir eğilim olması, talep yetersizliği ve eksik tüketim, dolayısıyla piyasaların kendi başlarına çalışamayacağı, krize ve eksik istihdama eğilimli olan kapitalist ekonomi gibi yeni varsayımları, saptamaları ve politika önerilerini içeren Keynes'in *Genel Teori*'de geliştirdiği makroekonomi maliye teorisi ve politikası alanında paradigmatik bir dönüşüm yaratmıştır. Post-Keynezyenler günümüzde Keynes'in teorisini iki eleştiri hattında değerlendirmekte ve geliştirmektedir. Bunlardan ilki Keynes'in teorisini neoklasik iktisatla bütünleştiren eski ve yeni neoklasik sentez olarak adlandırılan, teoride ve politikada anaakım iktisada bağlı olarak gelişen Keynesçiliğin eleştirisidir; ikincisi Keynes'in düşüncesindeki argümanları eleştirmek ve teorisinde yer alan devlet müdahalesi ve kamuculuğu bir iktisat ve maliye politikası olarak neoliberal kapitalizm çağında karşı-bilimsel ve -politik tavır biçiminde ön plana getirip geliştirmektedir.

Post-Keynezyen teorisinin doğuşu ve gelişimi 1930'lardan başlar. Joan Robinson, Nicholas Kaldor, Michal Kalecki ve Piero Sraffa Keynes'in *Genel Teori*'deki klasik ve neoklasik iktisada getirdiği kuramsal ve politik eleştirileri ve aynı zamanda Keynes'teki politik ekonomi damarının yetersiz boyutlarını geliştirmişlerdir. Bunu bölüşümün ve tüketimin sınıfsal içeriğini, neoklasik iktisadın sermaye kuramının geçersizliğini, ücretin, enflasyonun, gelir dağılımının ve büyümenin toplumsal güç ilişkilerinden bağımsız olamayacağını teslim ederek eleştirel perspektifle gerçekleştirmişlerdir (Cin, 2012: 5-8; Lavoie, 2006: 4-6). Post-Keynezyen teorisinin diğer bir tartışma konusu Keynes'in para ve maliye teorisinin eski ve yeni neo-klasik sentez olarak ayrıştırılarak adlandırılan

ve Keynes'in teorisini erken ve son dönem neoklasik iktisat ile bütünleştiren yaklaşımlardır. Kapitalizmin 1970'lerdeki krizine dek iktisat ve maliye alanında hem genel iktisat öğretisi olarak kabul edilen hem de Keynes'in iktisadi ve mali politika önerilerinin tartışıldığı genel çerçeve olan eski neoklasik sentez Keynes'in Samelson-Hicks-Hansen yorumuna dayanır (Tchernava, 2014: 43). Eski neo-klasik sentezde piyasalarda bireylerin ve firmaların davranışlarının ve tercihlerinin rasyonel oldukları kabul edilir, bu bakımdan ekonomiye içkin kriz ve dengesizlik söz konusu değildir; ancak, Keynes'in devreye girdiği nokta burasıdır, tam istihdam dengesi için fiyatlara ve ücretlere para ve maliye politikaları ile müdahale edilmelidir (Yıldırım, vd., 2011: 131, 163). Maliye politikası ve müdahalesi açısından bakıldığında neo-klasik sentez Keynes'in maliye politikası alanındaki özgün ve eleştirel yönlerini törpülemiştir. Pavlina R. Tchernava'ya göre (2014) neo-klasik sentezin Keynesçiliği 1970'lere kadar kısa aralıklarla krize giren kapitalizmi ekonomide büyüme odaklı politikalarla çıktı boşluğunu gidererek firma kârlılığı açısından istikrarlandırmış ancak Keynezyen teorinin asıl hedefi olan tam istihdam ve gelir dağılımında bir iyileşme yaratamamıştır; IS-LM analizi çerçevesinde toplumsal ve siyasal yapıları ve ilişkileri göz önüne almadan geleneksel bir toplam talep politikası izlemiş ve aktarım mekanizması olarak kamu kaynaklarının firma kârlılığını hedefleyen telafi edici kamu harcaması politikası (*pump priming*) ve "damlama etkisi" teorisinin (*trickle-down effect*) politika anlayışına bağlı bir politika teorisi olarak kalmıştır. Dolayısıyla uzun dönemde tam istihdam ve gelir dağılımı açısından olumlu sonuçlar doğurmamış, tam tersi rantier kazançların artışına, emeğin aleyhine kârların payının milli gelirin içinde büyümesine, gelir dağılımında hem sermaye ve işçi sınıfı arasında hem de nitelikli ve niteliksiz iş gücü arasında gelir düzeyleri ve istihdam olanakları bakımından uçurumlara yol açmıştır. Bunlar Keynes'in iktisat ve toplum teorisıyla uyuşmayan standart maliye politikalarıdır (Tchernava, 2014: 50-52).

Post-Keynezyen teorinin bugünkü esas eleştiri gündemi maliye politikasını etkin bir kamu iradesinden ve planlama gücünden ve anlayışından ayırarak otomatik istikrarlandırıcı bir konuma indirgeyen, ekonominin (finansal) istikrarı için para politikalarına önem veren ve maliye politikasını para politikasına bağlayan "makroiiktisatta yeni uzlaş" (*new consensus in macroeconomics*) ya da yeni neo-klasik sentez olarak adlandırılan yaklaşımdır. Bu yeni yaklaşım esas olarak 1990'ların ortasından itibaren Yeni Klasik İktisat, Yeni Keynezyen Kuram ve Reel İş Çevrimleri Kuramından beslenen genel denge modelidir (Yıldırım, vd., 2011: 170-171). Bu model 2000 sonrası yalnızca anaakım makroiiktisadın hegemonik çatısını değil aynı zamanda 2008 krizinin koşullarını hazırlayan ve sonrasında uygulanan neoliberal politikaların biçimlenmesine ön ayak olan bir politika modelidir.

Makroiiktisatta yeni uzlaşın teorik ve politika modeli üç denklemlerle bir modeldir.¹¹ 1960'larda merkez bankalarının ve akademisyenlerin iş birliği ile eski neoklasik sentez içinde üretilmiş çok sayıda denklemler içeren büyük yapısal modeller milli gelir istatistiklerini kullanarak makro ekonomiyi sektörlere ayırarak ayrıntılı bir şekilde açıklamaktaydı. Anaakımdaki yeni yaklaşım ise 1990'ların başında Lucas kritiğinin, ekonometrik eleştirilerin, davranışsal iktisadın, rasyonel beklentilerin ve mikroiktisadın öneminin yükselişi ile çıktı boşluğunu, enflasyonu ve nominal faiz haddini açıklayan ve bunlarla makroekonomik bir yönetim modeli kuran üç denklemlerle şekillenmiş oldu (Fontana, 2009: 3-6). Günümüzde post-Keynezyen teori makroekonominin yönetiminde yeni uzlaşın bu teorik ve politika modelini para ve maliye politikalarına getirdiği açıklama ve makro ekonominin analizinde ve yönetiminde para ve maliye politikalarına tanıdığı rol nedeniyle eleştirmektedir. Para politikası açısından bakıldığında post-Keynezyenler için modeldeki para politikası ve teorisi kapitalist ekonomi sisteminin yapısını ve yapısal sorunlarını anlamada ve çözmede yetersizdir. Post-Keynezyenler yeni uzlaşın iktisat politikasında öncelik verdiği para politikası ve merkez bankası bağımsızlığına dayalı parasal/finansal yönetimin istikrarlı bir talep, istihdam, yatırım, dengeli bir finans ve bankacılık sistemi, büyüme ve kalkınma sürecini yaratamayacağını ileri sürer. Kapitalist ekonominin reel yapılarını ve politik ilişkilerini görmeyen ya da oyun teorisi ile bireyler ya da kurumlar arası (ya da oyuncular, ki bu soyutlama post-Keynezyenlerin eleştirdiği yönetsel bireyciliğe dayanır) stratejik çıkar ilişkileri olarak soyutlayan bu yeni modelde paranın ekonomik sisteme içkinliğini bağımsız merkez bankacılığına bağlayarak paranın kurumsal ve reel politik bir açıklamasını sunamaz. Ayrıca yeni uzlaş fiyat istikrarı, faiz politikası ve enflasyon hedeflemesi gibi temel para politikaları ve kuralları çerçevesinde merkez bankası bağımsızlığını genel politika önerisi olarak öne sürer ve bu öneride maliye politikasına yalnızca kısa dönemde istikrarlandırıcı sınırlı bir rol biçer. Post-Keynezyen teori paranın ekonomiye içselliğini reel politik düzlemde kurumsal bir analizle bankacılık sisteminin bütünü içinde anlamlandırır ve para politikasının maliye politikası ile birlikte reel ekonomik değişkenleri, süreçleri ve ilişkileri yukarıda sayılan amaçlar doğrultusunda kısa ve uzun dönemde etkileyebilmesi açısından, özellikle gelir dağılımını ve istihdamı iyileştirici biçimde dizayn edilmesini önerir (Cin, 2012: 109-112). Dolayısıyla post-Keynezyen teori yeni uzlaşın dayandığı ve özünde finans sisteminin kârlılığını gözetken para politikası, parasal kurallar ve bağımsız merkez bankacılığı politika çerçevesinin

¹¹ Üç denklemlerle bu model çıktı boşluğu, enflasyon oranı ve nominal faiz oranını belirleyen değişkenleri ve bu üç bağımlı değişken arasındaki ilişkileri açıklayan, bu değişkenlere ilişkin beklentileri, hedefleri ve beklenmeyen şokları modele dahil ederek makro ekonomiyi çözümleyen bir analizdir. Modelin matematiksel açıklamaları için bkz. Fontana (2009), Yıldırım vd. (2014: 182-184).

eleştirisini önemser. Maliye politikasının göz ardı edilmesi, ya da para politikasına bağımlı sınırlı bir işlev kazanması, post-Keynezyenler için maliye politikasının teoride ve uygulamada krize girdiğini göstermektedir (Tcherneva, 2014: 45); bu bakımdan yeni uzlaşının ülkelerin iktisat politikalarına yön veren neoliberal maliye politikası formülasyonları karşısında radikal reformist ve eleştirel maliye politikasının yeniden icat edilmesi (Arestis ve Sawyer, 2003) gerektiğini ileri sürerler.

Thechernava yeni uzlaşıda farklı bir toplam talep yönetiminin ve aktarım mekanizması olarak damlama teorisinin işlediğini tespit eder. Finansallaşma ve vergi indirimleriyle öncelikle finans sektöründe firma kârlılığının amaçlandığı bu modelde, firmaların istikrarlı bir finans sisteminden beslenerek yüksek kârlılık beklentileriyle yatırım ve istihdam olanaklarını artırması düşünülür, diğer taraftan yalnızca firma bilançolarında değil aynı zamanda hanehalklarının bütçelerinde de servet etkileri yaratılarak bir toplam talep yönetim modeli geliştirilir (Tcherneva, 2014:52-57). Bu 2000'lerde finansallaşmanın ve bir borç toplumunun yaratılmasının ardındaki teorik ve politik bir modeldir. Post-Keynezyen perspektiften Tcherneva (2014) maliyenin makroekonomideki işlevsizliğini ya da sınırlı işlevini modellemiş eski Ricardocu denklik teorisinin yerine burada "Ricardocu-olmayan bir düzenin" (*non-Ricardian regime*) çalıştığını belirtir. Buna göre maliye politikası finansal piyasalardaki ve bu piyasaların doğurduğu servet artışı beklentilerini bozmamalıdır ve bu beklentileri geliştirmelidir; dolayısıyla gevşek para politikasının (*quantitative easing*) ve kredi genişlemesinin tamamlayıcı bir politikası olmalıdır. Bu politika modelinde büyümeyi borçla büyüme politikasına çeviren bir toplam talep yaklaşımı geliştirilmiştir. Buna göre yatırım ve istihdam gibi makro ekonomik amaçlar (bunlar arasında gelir dağılımı yer almaz) kaynakların yukarıdan bankalara ve finansal kuruluşlara aktarılıp aşağıya doğru sızarak ekonomide talep yaratılacağı ve bunun için kârlılık ve kazanç beklentilerinin yüksek tutulması ile (yani, net servet etkisinin canlı tutulmasıyla) damlama etkisi sonucunda dengeli bir büyüme ve ekonomi yaratacağı inancı geliştirilmiştir. 2008 krizi göstermiştir ki Keynezyen talep ve talep yönetimi düşüncesinin bu neoklasik sentez içindeki modellemeleri teorik ve politik olarak çökmüştür ancak kemer sıkma politikaları hâlâ bu teorik ve politik modele ve onun güncellemelerine bağlı olarak hükümetler tarafından benimsenmekte ve sürdürülmektedir.¹² Bu durum post-Keynezyen teoriyi bir taraftan Keynes'in görüşlerinin harmanlandığı neoklasik/anaakım iktisadın teorik ve politik modellemelerinin bütüncül bir eleştirisine yöneltmiştir. Diğer taraftan Keynes'in günümüz açısından radikal bulunabilecek düşüncelerini ön plana getirmek ve devamında Keynes'in de ötesine geçerek radikal iktisat okullarıyla bütünleşip neoliberalizmin bütüncül bir eleştirisini ve radikal reform önerileri geliştirmeye yöneltmiştir.

Buna göre, Tcherneva post-Keynezyen perspektiften, yukarıdan aşağıya doğru kaynak aktarım mekanizmalarına ve yukarıdan sınıfsal bölünmeleri dikkate almayan toplam talep yönetimine karşı çıkarak, "tabandan-yukarı yaklaşım" (*bottom-up approach*) adını verdiği alternatif Keynezyen çözümler içeren bir yaklaşım önerir. Genel efektif talebin artışı ve yönetiminden ziyade adil bir gelir dağılımını, istihdam artışını (tam istihdam), yatırımların sosyalizasyonunu hedefleyen, yukarıdaki sınıfların yerine toplumsal hiyerarşinin en alt kademesindeki sınıfların refah ve istihdam koşullarının iyileştirilmesinin hedef olarak belirlendiği, çıktı boşluğunu doldurma hedefinden ziyade emek talebinin boşluğunun doldurulması yönündeki hedefin öne alındığı ve kamu ekonomisinin ağırlığının bu önceliklerle payının arttığı ve birikim rejiminin yapısını değiştirme potansiyeline sahip radikal reform önerilerini gündeme getirir (2014: 57-64). Bunların yanı sıra Avrupa Devlet Borcu Krizi'ne post-Keynezyen eleştirel perspektifle yaklaşan Engelbert Stockhammer Avrupa ölçeğinde ücret politikasının yeniden dizayn edilmesi, ekonomilerin arasında açık ve fazla verenler olarak dengesiz bir büyüme modeline yol açan borçla ve ihracata dayalı büyümenin düzenlenmesi, kârların vergilendirilmesini ve gelirin Avrupa ülkelerinin sınıfları arasında adil bölüşümünü hayata geçirecek yeni Avrupa refah devleti modelini ve etkin bir Avrupa sosyal güvenlik sisteminin oluşumunu önerir (Stockhammer 2014:14-16). Dolayısıyla post-Keynezyen perspektiften alternatif maliye politikası şunları içermektedir: Avrupa ölçeğinde progresif vergilendirme, maliye politikasının öncelikleriyle (tam istihdam ve gelir dağılımı) uyumlu para politikası ve merkez bankacılığı, gelir ve emek piyasası politikasının temeli olarak koordineli bir asgari ücret politikası, tam istihdam için iş saatlerinin kısaltılması, ekolojik krize son veren politikalar¹³, kısa dönemli kazançlara odaklı ve reel ekonomiden kopuk finansal sektörün yeniden düzenlenmesi ve kritik önemdeki sektörlerde karar alma mekanizmalarının demokratikleşmesi ve kamusal mülkiyetin tesisi (Onaran, 2010: 20-22).

¹² Maliye politikasının yeni uzlaşadaki yerinin teorik çözümlenmesi ve eleştirisi için ayrıca bkz. Arestis ve Sawyer (2003; 2010).

¹³ Post-Keynezyenizm'in Keynes ile sınırlandırılmaması ve Keynes'in ötesine geçerek heterodoks iktisat akımlarıyla bütünleşmesi gerektiğini vurgulayan Stockhammer ve Ramskogler (2009) post-Keynezyen teorisinin bundan sonra önünde duran ve çözmesi gereken reel-politik sorunların olduğunu ve bunların başında üretimin küreselleşmesinin, güvensiz çalışmanın, gelir dağılımındaki aşırı kutuplaşmanın ve ekolojik yıkımların geldiğini belirtir. Dolayısıyla, post-Keynezyen teori bu tür kompleks ve küresel sorunların karşısında iktisadi ve mali alanın ötesinde diğer sosyal bilimlerle temasını güçlendirerek savunduğu kamusalığın kurucu fikirlerini ve modellerini üretebilir.

Analizleri ve önerileri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, post-Keynezyen yaklaşımlar yeni mali sosyolojide olduğu gibi 1980 sonrası ulusal ve uluslararası ekonomileri yönlendiren küresel ve neoliberal politikaları ve teorik yaklaşımları eleştiri odağından kaçırılmaz. Benimsedikleri genel sosyal bilim perspektifine bakıldığında her ikisi de iktisatta ve maliyede çoğulculuğu (*pluralism*) savunan ve diğer disiplin ve alt disiplinlerle beraber son kriz sürecinin politik ve sosyolojik sonuçlarının ve etkilerinin anlaşılması gerektiğini, ancak böylelikle gerçeği bilimsel tutarlılıkla açıklayabilen iktisadi ve mali analizlerin geliştirilebileceğini vurgularlar. 2008 krizi basit bir küresel finansal krizin ötesinde çok boyutlu küresel ve ulusal düzeylerde sonuçlar doğurmuştur. Krizin Avrupa'ya ve Güney coğrafyasına yansması ABD'den farklı olarak devletin mali kriziyle sonuçlandı. Bu durum kemer sıkma politikalarının esas mekanizması olarak maliye politikalarını hem toplumların genel kamuoyunda hem de hükümetlerin yerel ve birlik içindeki politik müdahalelerinde öne çıkardı. Dolayısıyla maliye politikası krizin bu çok yönlü ve sonuçlu ilerleme süreci içinde temel tartışma alanlarından biri haline geldi. Bu durumda maliye disiplini kapsamında James O'Connor'un 1973'te Keynezyen refah devleti modelinin krizini açıklarken öne sürdüğü "devletin mali krizi" tezinin yeniden ve daha kapsamlı, farklı politik ekonomi perspektiflerini de içerecek şekilde düşünülmesi gerekmektedir.

Devletin Mali Krizinin Yeni Eleştirel Politik İktisadına Doğru

"Devletin Mali Krizi" (*The Fiscal Crisis of the State*) (1973) çalışması ile James O'Connor 1973 tarihinde kapitalizmin (sınıfsal) iç çelişkileri sonucunda devlet maliyesinin krize girme sürecini açıklamıştı. Özetle, kapitalist sistemde "birikimi" ve "meşruiyeti" sağlamaya dönük yapılan harcamalar sonucunda, devlet maliyesinde zamanla harcamalar gelirleri aşarak aralarında yapısal bir boşluk oluşur. O'Connor yaklaşımını mali sosyoloji/siyaset içine yerleştirirken elit mali sosyoloji teorilerinin ileri sürdüğü gibi refah devleti sisteminin krizinin politikacıların (yöneticilerin) ve seçmenlerin (yönetilenlerin) çıkar birliği ve çatışmalarından ya da sistemdeki dışsal şoklardan değil, kapitalist ekonomik sistemin krize eğilimli iktisadi/mali dinamiklerinden ve sınıfsal süreçlerinden kaynaklandığını gösterir. Bu içsel ve dinamik süreçler kapitalistler, işçiler ve devlet arasındaki sınıfsal olarak çelişkili toplumsal ilişkilerden kaynaklanır.¹⁴ O'Connor (2009) 2000'lere gelindiğinde 1970'lerin krizini açıklayan bu modelin küreselleşme, finansallaşma ve merkez-çevre arasında gelişen ticari-finansal-üretimsel bağlar gibi yeni olguların göz önüne alınarak güncellenmesi gerektiğini vurgular. O'Connor'ın çalışması Marksist maliye teorisi alanındaki temel eserlerden biridir. Son dönemde yaptığı bu tespit bizde maliye teorisindeki ve politikasındaki eleştirel perspektifin üçüncü ayağının devletin mali krizinin yeni eleştirel politik iktisadi olarak tanımlanabileceğini düşündürmektedir.

Ian Gough 1970'lerdeki Marksist devlet teorileri içinde devletin mali krizini açıklayan analizler sunan diğer bir politik iktisatçıdır. Gough 2008 krizi sonrası tam da O'Connor'ın çağrısına denk gelecek şekilde "Finansal Krizden Mali Krize" (*From Financial Crisis to Fiscal Crisis*) (2011) başlıklı çalışmasını yayınlar. Önceki tezlerde olduğu gibi devletin mali krizini Gough yine merkez ülke bağlamında, bu sefer İngiltere özelinde ancak yeni bir olgu olan finansallaşma ile ele alır. Kriz finansallaşmış kapitalizmde ve bu neoliberal kapitalist yapılanmada geliştirilmiş borçla büyüme ve refah modelinde ortaya çıkan (başta gelir eşitsizliğinin yol açtığı) küresel ve ulusal çelişkilerden kaynaklanmıştır. Gough'ın İngiltere özelinde finansal krizden devletin mali krizine doğru geçişte tespit ettiği dört rota vardır: çöken bankacılık sistemini kurtarmak için yapılmış devasa kamu harcamaları, depresyondaki reel ekonomiyi canlandırmak için iradi mali politikalar ve harcamalar, otomatik stabilizatörlerin mali boşluğu genişletmesi ve büyüme beklentilerinin düşmesine paralel vergi gelirlerinin azalışı ve harcamaların artışı (2001: 53-55). Gough devletin mali krizine giden bu dört farklı yolu merkez ülke İngiltere için tespit etse de, hem merkezin ve hem çevrenin krize giden farklı yolları mali sıkışma, disiplin ve refah harcamalarının kısıtlanmasıyla sonuçlandı.

Dolayısıyla, devletin mali kriziyle sonuçlanan küresel finansal kriz, yazarların da kabul ettiği gibi, O'Connor'ın ve Gough'ın çalışmalarındakine benzer şekilde merkez ülkelerle sınırlandırılmaz. Kriz hem Avrupa ölçeğinde hem de küresel ölçekte bu merkez-çevre ilişkisiyle irdelenmelidir. Örneğin 2000 sonrasında merkez ülke ABD'nin cari açıklarının finansmanının bir boyutu çevre ülkelerin merkez bankası rezerv ve ihracat fazlalarıydı (Painceria, 2009). Avrupa'da ise Almanya'nın neo-merkantilist büyüme modeline göre dizayn edilmiş Avrupa ekonomisinde ise güneyin çevre ülkeleri rekabet avantajlarını kaybetme noktasına gelmiş ve başta Almanya'nın olmak üzere merkez ekonomilerinin ihracat fazlalıklarını borçlanmayla tüketen bir ekonomik modele sürüklenmiştir (Bellofiore vd., 2012; Stockhammer, 2014). Borçlanma çevrede konut ve tüketim gibi üretken olmayan alanlarda kullanıldıkça merkez ve çevre arasındaki bölünmeler artmış ve devletin mali krizi ABD kaynaklı krizle patlak vermiştir. Avrupa devlet borcu krizine bakıldığında mali krize giren ülkelerin (Yunanistan, Portekiz, İrlanda, İspanya, İtalya) Kuzey Avrupa ekonomileriyle ve Euro'nun düzenlediği iktisadi ve mali ilişkiler ve kurumlar

¹⁴ Ayrıntılı bir sunumu için bkz. Gürkan ve Karahanoğulları (2014).

çerçevesinde bu sürece girdiği ve hâlâ bu süreci yaşadığı açıkça ortadadır. Dolayısıyla Avrupa'daki mali kriz bu merkez (Kuzey) ve çevre (Güney) ilişkisi ve sınıfsal ilişkiler bakımından kurumsal bir analize tabi tutulmalıdır.

Devletin mali krizinin yeni politik iktisadı olarak adlandırdığımız kuramsal çözümleme çerçevesinin esas boyutunu çağdaş Marksist politik ekonomi yaklaşımları oluşturmaktadır. Finansallaşmanın ve küreselleşmenin yarattığı birikim rejimindeki dönüşümler, bu dönüşümlerin unsurları ve sonuçları üzerine analizler yapan bu yaklaşımların yanında post-Keynezyen teori devletin mali krizinin yeni politik iktisadının ikinci ayağını oluşturur. Post-Keynezyenler Avrupa'daki devlet borcu krizinin temelde Avrupa neoliberalizminin bir sonucu olduğunu düşünürler. Finansal deregülasyon, hanehalkının borçlandırılması, devlet maliyesinin finansal birikim için yeni işlevler kazanması, ücretlerin düşük tutulması, devletin maliyesinin refah politikaları bakımından kısıtlanması ve mali kurallara bağlanması, gevşek para politikası, enflasyon hedeflemelerinin ve merkez bankasının makroekonomi yönetiminde söz sahibi olması, Euro ile tek bir Avrupa piyasasının yaratılması, esnek ve güvencesiz emek piyasaları, Avrupa'da ulusal kapitalist ve elit sınıfların ulus ötesi bir birikim rejimi aracılığıyla daha fazla kârlılık arayışı ve bunun için Avrupa korporatist devlet yapısının zayıflatılması, borçla ve ihracatla büyüme gibi ülkeler arasında gelir dağılımını bozucu farklı büyüme modellerinin ortaya çıkarılması, maliye politikası bakımından bir koordinasyonun kurulmaması krize giren ve birliği dağılma noktasına getiren Avrupa neoliberalizminin belli başlı özellikleridir (Stockhammer, 2014). Post-Keynezyenler Avrupa devlet borcu krizini hazırlayan koşulların başında ve kriz sonrasında "borçların toplumsallaşması" (Altvater, 1997: 66) sürecinde temel araç olarak neoliberal maliye politikalarını görmekte-dirler. Bu bakımdan, belirtildiği üzere, maliye politikasının krizde olduğunu ve yeniden icat edilmesi gereken bir dönüşümden geçtiğimizi vurgularlar.

Krizin politik ve sosyolojik koşulları ve süreçleri maliye teorisine ve politikasına sosyolojik olarak yaklaşılması gerektiğini de ortaya koyar. Yeni mali sosyolojinin derinleşen kriz sürecinin güncel temalarının devletin mali krizinin yeni eleştirel politik iktisat gündemine kazandırılmasında önemli bir rol oynama potansiyeli vardır. Dolayısıyla sosyolojik perspektiften geliştirilen maliye teorisi ve politikası devletin mali krizinin yeni politik iktisadının gelişmesindeki katkısı son derece önemli olacaktır. Finansallaşma ve maliye politikaları bireylerin gündelik hayatlarını, ilişkilerini, davranışlarını, bilinç yapılarını ve iç dünyalarını şekillendirdiğçe bunların eleştirel analizi yeni mali sosyolojinin bu yeni politik ekonomi gündeminde yeni boyutlar, temalar ve yöntemler kazanması gerektiğini gösterir. Devletin mali krizi ulusal, bölgesel ve küresel ölçeklerde toplumların derinleşen krizine döndükçe maliye biliminin disiplin-ötesi eleştirel politika gündeminin ve kuramsal yapısının da genişlemesi kaçınılmazdır. Bu yol izlenmedikçe anaakım iktisadın ve maliyenin sınırları içinde kalınması son derece olasıdır.

Sonuç

Maliye teorisi ve politikası alanında son dönemde öne çıkan eleştirel yaklaşımlara bakıldığında yeni mali sosyolojinin, post-Keynezyen teorinin ve kökeni itibariyle Marksist iktisattan referansını alan devletin mali krizinin yeni eleştirel politik iktisadı olarak adlandırılabilir bir yönelimin tespiti mümkündür. Bu çalışma maliye teorisinin ve politikasının metodolojik, kuramsal ve politika üretme çabalarının izleyeceği eleştirel perspektifin hatlarını betimlemiştir. Ayrıca çalışmada gösterildiği gibi farklı eleştirel yaklaşımların ortak noktaları söz konusudur ve bu noktalar eleştirel yaklaşımların geniş bir heterodoks düşünce ve politika alanı içinde buluşmalarını ve ittifak içinde kalmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Anaakım iktisadın ve neoliberal iktisat ve maliye politikalarının devlet maliyesinden ve ulusal ekonomiden bireylerin gündelik yaşamlarına kadar nüfuz eden makroekonomik maliye politikalarının eleştirisi ve kamu maliyesi disiplininin "kamu"sundan gelen toplumsal refah hedefi için bu geniş tabanlı düşünsel ve politika üretme çabası bir zorunluluk olarak maliye teorisi ve politikası alanında durmaktadır.

Kaynakça

- Altvater, E. (1997). Financial crises on the threshold of the 21st century. Editör L. Panitch, *Socialist Register, ruthless criticism of all that exists* (pp. 48-74). Suffolk: Merlin.
- Andic, F. M. ve Andic, S. (1985). An exploration into fiscal sociology: Ibn Khaldun, Schumpeter, and public choice. *Finanzarchiv, 43(83)*, 454-469.
- Andic, S. (1965). A fourteenth century sociology of public finance. *Public Finance, 20 (1-2)*, 22-44.
- Arestis, P. ve Sawyer, M. (2003). Reinventing fiscal policy. *Journal of Post Keynesian Economics, 26 (1)*, 3-25.
- Arestis, P. ve Sawyer, M. (2010). The return of fiscal policy. *Journal of Post Keynesian Economics, 32 (3)*, 327-346.
- Atabey, S. E. (2013). Türkiye'de 1980 sonrası dış borçların incelenmesi ve "mali sosyoloji" açısından bir değerlendirme. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 2 (3)*, 171-184.
- Backhaus, J.G. ve Wagner, R.E. (1987). The cameralists: public choice perspective. *Public Choice, 53*, 3-20.

- Backhaus, J. (1994). The concept of the tax state in modern public finance analysis. Editör Y. Shionoya ve M. Perlman, *Schumpeter in the history of ideas* (pp. 65-93). Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Backhaus, J. (2002). Fiscal sociology. What for? *American Journal of Economics and Sociology*, 61 (1), 56-77.
- Backhaus, J. (2004). Joseph A. Schumpeter's contributions in the area of fiscal sociology: a first approximation. *Journal of Evolutionary Economics*, 14, 143-151.
- Backhaus, J. (2005) (der.). *Essays on fiscal sociology*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Backhaus, J. (2007) (der.). *Fiscal sociology*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Backhaus, J. (2013) (der.). *Essentials of fiscal sociology*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Backhaus, J.G. ve Wagner, R.E. (2004). Society, state and public finance: setting the analytical stage. Editör J.G. Backhaus ve R.E. Wagner, *Handbook of public finance* (pp. 1-13). Boston: Kluwer Academic Publishing.
- Backhaus, J.G. ve Wagner, R.E. (2005). From continental public finance to public choice: mapping continuity. *History of Political Economy*, 37 (Suppl. 1), 314-332.
- Bell, D. (1974). The public household - on "fiscal sociology" and the liberal society. *Public Interest*, 37, 29-68.
- Bellofiore, R. Garibaldi, F. ve Halevi, J. (2012). Küresel kriz ve Avrupa neo-merkantilizminin krizi. Editör L. Panitch, G. Albo ve V. Chibber, *Socialist Register: bu defaki kriz* (pp. 140-168). İstanbul: Yordam.
- Campbell, J. L. (1993). The state and fiscal sociology. *Annual Review of Sociology*, 19, 163-185.
- Campbell, J. L. (2009). Epilogue: a renaissance for fiscal sociology? Editör I. W. Martin vd., *The new fiscal sociology: taxation in comparative and historical perspective* (pp. 256-265). Cambridge: Cambridge University Press.
- Çelebi, K. (2012) (der.). *Mali sosyoloji üzerine denemeler*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2012/418.
- Cin, M. F. (2012). *Post-Keynezyen iktisat*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Eusepi, G. ve Wagner, R.E. (2013). Tax prices in a democratic polity: the continuing relevance of Antonio de Viti de Marco. *History of Political Economy*, 45(1), 99-121.
- Foley, D. (1978). State expenditure from a Marxist perspective. *Journal of Public Economics*, 9, 221-238.
- Fontana, G. (2009). Whither new consensus macroeconomics? The role of government and fiscal policy in modern macroeconomics. *Working paper no. 563, the Levy Institute of Bard College*. http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_563.pdf adresinden 15 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Goldscheid, R. (1958). A sociological approach to problems of public finance. Editör R. Musgrave ve A. T. Peacock, *Classics in the Theory of Public Finance* (pp. 202-213). Londra: MacMillan.
- Goldscheid, R. (1917). *Staatssozialismus oder Staatskapitalismus; ein finanzsoziologischer Beitrag zur Lösung des Staatsschulden-Problems*. Wien: Anzengruber-Verlag.
- Goldscheid, R. (1926) "Staat, öffentlicher Haushalt und Gesellschaft, Wesen und Aufgaben der Finanzwissenschaften vom Standpunkte der Soziologie". Handbuch der Finanzwissenschaft, 1. Bd., Tübingen, pp. 146-184. Reprinted in *Rudolf Goldscheid - Joseph Schumpeter: Die Finanzkrise des Steuerstaates. Beiträge zur politischen Ökonomie der Staatsfinanzen*. v. R. Hickel (ed.). Frankfurt a.M: Suhrkamp, pp. 253-315.
- Gough, I. (1975). State expenditure in advanced capitalism. *New Left Review*, 92, 53-92.
- Gough, I. (2011). From financial crisis to fiscal crisis. Editör K. Farnsworth ve Z. Irving, *Social policy in challenging times: economic crisis and welfare systems* (pp. 49-64). Bristol: The Policy Press.
- Gürkan, C. ve Karahanoğulları, Y. (2013). Vergi devletine kuramsal yaklaşımlar. *Maliye Dergisi*, 165, 1-26.
- Gürkan, C. ve Karahanoğulları, Y. (2014). Neoliberalizmin krizi ve kamu maliyesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 1-29.
- Gürkan, C. (2014). Modern kamu maliyesinin oluşumu: maliye tarihine alternatif kuramsal yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69 (1), 43-76.
- Gürkan, C. (2015). Finansal birikim çağında neoliberal yönetimsellik ve kamu maliyesi. Editör H. Mıhçı *Finansallaşma, devlet ve politik iktisat* (pp. 41-70). Ankara: NotaBene.
- Howard, C. (2009). Making taxes the life of the party. Editör I. W. Martin vd., *The new fiscal sociology: Taxation in comparative and historical perspective* (pp. 86-100). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hunt, E. K. (2005). *İktisadi düşünceler tarihi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Jinno, N. ve Dewit, A. (1998). Japan's taxing bureaucrats: Fiscal sociology and the property - tax revolt. *Social Science Japan Journal*, 1 (2), 233-246.

- Kayaalp, O. (2004). *The national element in the development of fiscal theory*. New York: Palgrave-Macmillan.
- Keynes, J. M. (1964). *The general theory: employment, interest, and money*. New York: A Harbinger Book.
- Koch, W. (1981). Finanzsoziologie. Editör G. Fischer, *Handwörterbuch der Wirtschaftswissenschaft Band 3* (pp. 97-106). Suttgart: Gustav Fischer, Tübingen: J.C.B Mohr (Paul Siebeck).
- Kurtkan, A. (1968). *Metodolojik bir deneme olarak mali sosyoloji*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fakülteler Matbaası.
- Lavoie, M. (2006). *Introduction to post-Keynesian economics*. London: Palgrave Macmillan.
- Lichtenstein, P. M. (1983). An introduction to post-Keynesian and Marxian theories of value and price. Ann Arbor: The Macmillan Press Ltd.
- Martin, W. I, Mehrotra, A. K. ve Prasad, M. (2009a) (der.). *The new fiscal sociology: taxation in comparative and historical perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martin, W. I, Mehrotra, A. K. ve Prasad, M. (2009b). The thunder of history: the origins and development of the new fiscal sociology. Editör Editör I. W. Martin vd., *The new fiscal sociology: taxation in comparative and historical perspective* (pp. 1-27). Cambridge: Cambridge University Press.
- McLure, M. (2005). Equilibrium and Italian fiscal sociology: a reflection on the Pareto-Griziotti and Pareto-Sensini letters on fiscal theory. *Euro. J. History of Economic Thought* 12 (4), 609 – 633.
- McLure, M. (2006). The fiscal sociology of Gino Borgatta: Pareto, extra-economic redistribution and economic growth. *Cambridge Journal of Economics*, 30 (4), 521-539.
- Musgrave, R. (1980). Theories of fiscal crises: an essay in fiscal sociology. Editör H. J. Aaron ve M. J. Boskin, *The economics of taxation* (pp. 361-390). The Brookings Institution: Washington.
- Musgrave, R. ve Peacock, A.T. (1958) (der.). *Classics in the theory of public finance*. London: MacMillan.
- Musgrave, R. (1992). Schumpeter's crisis of the tax state: an essay in fiscal sociology. *Journal of Evolutionary Economics*, 2, 89-113.
- O'Connor, J. (1973). *The fiscal crisis of the state*. New York: California State University.
- O'Connor, J. (2009). *The fiscal crisis of the state*. New Jersey: Transaction Publishers, Forth Edition.
- Onaran, Ö. (2010). Fiscal crisis in Europe or a crisis of distribution. *Working Paper Series, 226*, Political Economy Research Institute. http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_201-250/WP226.pdf. adresinden 25 Nisan 2016 tarihinde alınmıştır.
- Painceira, J. P. (2009). Finansallaşma döneminde gelişmekte olan ülkeler: sürekli açıktan, döviz rezervi biriktirmeye. Editör C. Lapavitsas, *Finansallaşma ve kapitalizmin krizi* (pp. 256-295). İstanbul: Yordam.
- Peukert, H. (2009). *Rudolf Goldscheid: Menschenökonom und Finanzsoziologie*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Raudla, R. (2010). *Constitution, public finance, and transition*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Schrank, A. (2009). Understanding Latin American political economy: varieties of capitalism or fiscal sociology? *Economy and Society*, 38, 53-61.
- Schumpeter, J. (1918). *Die Krise des Steuerstaates*. Zeitfragen aus dem Gebiet der Soziologie. Vol. 4. Graz/Leipzig: Leuschner & Lubensky. Reprinted in J. A. Schumpeter: *Aufsätze zur Soziologie* (pp. 1-71), E. Schneider und A. Spiethoff (eds.), 1953, Tübingen: Mohr.
- Schumpeter, J. (1954). The crisis of the tax state. Çeviren W. F. Stolper ve R. Musgrave, *International Economic Papers*, 4, 5-38. Reprinted in Joseph A. Schumpeter: *The Economics and Sociology of Capitalism*, (pp. 99-140), R. Swedberg (der.), Princeton University Press, Princeton, N. J.
- Sert, M. (2011). Maliye'ye alternatif bir yaklaşım olarak mali sosyoloji: öncüler. *Ekonomik Yaklaşım*, 81, 1-16.
- Sert, M. (2015). Eski'den "yeni"ye mali sosyoloji. 30. *Maliye Sempozyumu Bildiri Kitabı*. http://maliyesempozyumu2016.mersin.edu.tr/30_turkiye_maliye_sempozyumu_2015.pdf. adresinden 1 Haziran 2016 tarihinde alınmıştır.
- Stockhammer, E. ve Ramskogler, P. (2009). Post-Keynesian economics - how to move forward. *Intervention*, 6 (2), 227-246.
- Stockhammer, E. (2014). The Euro crisis and contradictions of neoliberalism in Europe. *Working Paper Series, 226*, Political Economy Research Institute. <https://www.postkeynesian.net/downloads/wpaper/PKW1401.pdf> adresinden 15 Mart 2016 tarihinde alınmıştır.
- Tcherneva, P. R. (2014). Reorienting fiscal policy: a bottom-up approach. *Journal of Post Keynesian Economics*, 37 (1), 43-66.

- Tilly, C. (2009a). Foreword. Editör I. W. Martin vd., *The new fiscal sociology: Taxation in comparative and Historical Perspective* (pp. xi-xiii). Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, C. (2009b). Extraction and democracy. Editör I. W. Martin vd., *The new fiscal sociology: taxation in comparative and historical perspective* (pp. 173-182). Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. Ankara: İmge.
- Tuncer, G. (2015). Türk sinemasından mali sosyolojiye yansımalar. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B Dergisi, XXXVII (I)*, 193-216.
- Wagner, R. (2006). States and the crafting of souls: mind, society, and fiscal sociology. *Journal of Economic Behavior and Organization, 59*, 516-24.
- Wagner, R.E. (2012). The cameralists: fertile sources for a new science of public finance. Editör J.G. Backhaus, *Handbook of history of economic thought: insights on the founders of modern economics* (pp. 123-135). London: Springer.
- Wagner, R. E. (2007). *Fiscal sociology and the theory of public finance: an exploratory essay*. Cheltenham/Massachusetts: Edward Elgar Publishing Limited.
- Yıldırım, E., Çakmaklı, S. ve Özkan, Ö. (2011). Eskiden yeniye neo-klasik sentez: bir literatür taraması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66 (4)*, 153-184.